

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра філософських дисциплін

Дипломна робота
магістра

**з теми «Філософське осмислення проблем освіти:
генезис і сучасний стан»**

Виконала: студентка Ist1-M18z групи
Спеціальності 014 Середня освіта (**Історія**)
за освітньо-професійною програмою
Середня освіта **Історія**
Комарніцька Оксана Леонідівна

Керівник:
Найчук Антон Віталійович,
кандидат філософських наук,
доцент, завідувач кафедри
філософських дисциплін

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	C. 3
РОЗДІЛ I. ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ „ОСВІТИ”. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	C. 7
1.1. Філософсько-педагогічний аналіз концепту „освіта”	C. 7
1.2. Методологічний інструментарій дослідження	C. 25
РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФІЛОСОФСЬКО- ПЕДАГОГІЧНИХ ПАРАДИГМ ОСВІТИ	C. 35
2.1. Суть, зміст освіти традиційного суспільства	C. 35
2.2. Зміни в характері, змісті освіти суспільства модерну	C. 52
РОЗДІЛ III. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	C. 66
3.1. Вплив глобалізаційних процесів на становлення єдиного освітнього простору Європи	C. 66
3.2. Детермінанти оптимізації національної системи освіти	C. 78
ВИСНОВКИ	C. 87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	C. 90

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема змісту освіти набуває у сучасному світі все більшої значущості. Перехід до інформаційного суспільства, обумовлює зростання пов'язаної з ним геополітичної конкуренції країн світу, яка передбачає інтенсивний розвиток усіх сфер суспільного життя. У зв'язку з цим рівень інтелектуального потенціалу будь-якої держави, який визначається якістю освіти, стає одним з найважливіших передумов економічної та політичної самостійності держави, запорукою її конкурентоспроможності, рейтингу на світовій арені.

Однак особливість ситуації освіти в сучасному соціумі полягає в тому, що стара система домінантних ознак і панівних цінностей відійшла у минуле, а нова не сформувалася, що потребує нових, нестандартних теоретико-методологічних концепцій щодо формування змісту освіти, за К. Ясперсом новий „осьовий час”. В даному контексті заслуговує на увагу „історична співпраця” філософії та педагогіки, яка, за визначенням Т. Парсонса, відігравала революційну роль, вибудовуючи парадигмальні основи суспільного розвитку.

Таким чином, враховуючи вищезазначене, актуальність обраної теми обумовлюється необхідністю аналітичної ретроспективи формування освітньої парадигми в контексті цивілізаційного розвитку.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Освіта, як один із основних соціальних інститутів, незмінно виступала складовою загальнофілософських побудов того чи іншого мислителя. Проблеми пізнання, знання, навчання, виховання знайшли відображення у працях Конфуція, Платона, Аристотеля, Квінтіліана, Ф. Аквінського, М. Монтеня, Ф. Бекона, Я. Коменського, Дж. Локка, К. А. Гельвеція, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Ф. Гербарта та ін.

Дослідженню освіти, як соціального інституту присвячені праці Г. Волкова, В. Нечаєва, В. Огнев'юка, Г. Волинки, В. Воловика, В. Журавського та ін. У них освіта аналізується як система, що має

внутрішню будову, а також органічну цілісність, показується вплив на різні сторони соціального життя, на формування особистості.

Вивченню змісту та сутності освіти на сучасному етапі цивілізаційного розвитку присвячені розробки В. Андрущенка, В. Беха, В. Кременя, М. Михальченка, В. Стьопіна, які розглядають застосування соціальної інформації в освіті та науці з погляду сучасної соціальної філософії і її трансформації на рівні знання, духовно-ціннісного досвіду людства, нації, особистості. В центрі уваги філософії освіти розглядаються проблеми функціонування, трансформації, управління, пізнання соціальної інформації в змісті та організації освіти (Є. Гусинський, І. Зязюн, С. Клепко, В. Лутай, М. Романенко та ін.). Сутність і зміст розвитку вищої освіти в інформаційному суспільстві, вплив останньої на інтелектуальний та емоційний розвиток особистості, формування організаційно-методичних і науково-освітніх засад вищої освіти є об'єктом дослідження В. Астахова, В. Безпалько, А. Гуржія, Д. Швеця та ін.

Об'єктом дослідження є освіта як соціальний інститут.

Предметом дослідження виступає трансформація змісту системи освіти в контексті цивілізаційного поступу.

Мета дослідження полягає у системному аналізі становлення фундаментальних складових змісту освіти на конкретно-історичних етапах розвитку суспільства.

Реалізації поставленої мети підпорядковане виконання таких **завдань**:

- простежити філософсько-педагогічні підходи до концепту „освіта”;
- обґрунтувати принципи, методи та категорії дослідження;
- розкрити сутність, зміст освіти традиційного суспільства;
- проаналізувати зміни в характері, змісті освіти суспільства модерну;
- охарактеризувати вплив глобалізаційних процесів на становлення єдиного освітнього простору об'єднаної Європи;
- визначити детермінанти оптимізації національної системи освіти.

Методи дослідження. Відповідно до цілей і завдань дослідження здійснено за допомогою діалектичного, системного, порівняльного та структурно-функціонального методів. Використання зазначених методів дозволило виявити ключові суперечності та причинно-наслідковий зв'язок досліджуваних проблем, чинники і умови їх розв'язання, а також здійснити на цій основі відповідний прогноз розвитку ситуації на майбутнє. В основу дослідження лягли принципи науковості, цілісності, історизму, соціальної зумовленості, єдності цивілізаційного і національного, теорії і практики навчання і виховання.

Елементи наукової новизни дослідження:

- на основі порівняльно-історичного методу проведено ретроспективний аналіз підходів до сутності концепту „освіта”;
- освіта розглядається в контексті принципу системності і в сукупності поєднання цивілізаційного розвитку та регіональних процесів, що дозволило досягти вищого рівня наукової достовірності, ніж у випадку уособленого розгляду освітніх процесів;
- розкрито вплив філософсько-педагогічної думки, що полягає у науково-світоглядних й ціннісних принципах, відповідних методах пізнання, навчання й виховання, педагогічних прийомах на формування освітньої парадигми та розбудови системи освіти на конкретно-історичних етапах цивілізаційного розвитку;
- проаналізовано роль глобалізаційних процесів у становленні єдиного освітнього простору об'єднаної Європи;
- на підставі аналізу загальносвітових тенденцій розбудови системи освіти, обґрунтовано шляхи оптимізації національної освіти.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні окремих тем із філософії, педагогіки, культурології.

Апробація результатів дослідження. „Трансформація соціально орієнтованої освіти в системі постмодерну” (Міжнародна науково-практична

конференція «Трангресивні виміри соціокультури буття постмодерну» (присвячено пам'яті Козака І. Й.), Кам'янець-Подільський, 26-27 листопада 2019 р.).

Структура та обсяг роботи. З огляду на логіку побудови дослідження та порядку вирішення проблемних питань робота складається зі вступу, основної частини з трьома розділами, які поділяються на шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел і літератури.

ВИСНОВКИ

В кінці XX – на початку XXI століття відбувся перехід до суспільства постмодерну, з процесами глобалізації та інформаційними технологіями, що суттєво змінило світобудову, охопивши усі сфери суспільного життя і розкрило нове світобачення взаємообумовлених впливів системі: держава – освіта – суспільство.

Ретроспективний аналіз показав, що освіта є одним з найдавніших соціальних інститутів, найважливішим конструктом цивілізації соціально-економічного поступу суспільства. Зміст освіти вибудовують потреби суспільства відтворювати і передавати знання, уміння, навички, готувати нові покоління для життя, готувати суб'єктів соціальної дії для вирішення економічних, соціальних, культурних проблем.

Будучи складним й багатоаспектним явищем, освіта виступала об'єктом пізнання філософії, педагогіки, соціології та інших наук. Тому, дослідження різних періодів цивілізаційного поступу та аспектів становлення системи освіти дозволило визначити взаємозумовленість і логічність сучасного переходу до інноваційної освіти спрямованої на людину, як суб'єкта трансформаційних процесів.

Сутність, зміст системи освіти, в контексті історичного розвитку, відповідали запитам суспільства, вибудовуючи парадигмальну ціннісну основу, „дух епохи” на тому чи іншому етапі історичного розвитку.

В процесі цивілізаційного розвитку суспільство пройшло низку етапів, які характеризувалися не тільки переходом від однієї стадії розвитку до іншої традиційного, модерного (індустріального), постмодерного (постіндустріального), а й відзначалися освітньою парадигмою і взаємовпливом різних культур і освітніх систем.

Вперше філософсько-педагогічні ідеї, які відображали практику виховання дітей, ми зустрічаємо у традиційному суспільстві. Для освітньої парадигми даного періоду характерно:

- орієнтація на релігійні цінності, виховання громадянина корисного своєму суспільству (Стародавній Схід, Античність);
- орієнтована на спасіння душі людини, сприйняття суспільства через призму станової структури (Середньовіччя);
- основою виступали ідеї гуманізму, людина виступала головною цінністю (Відродження).

Відповідно вибудовувалися й функції освіти:

- підготовка громадянина до виконання своїх громадських обов'язків по управлінню, захисту, життєзабезпеченню своєї держави;
- формування віруючої людини; забезпечення основ релігійного суспільства;
- основа соціокультурних й ціннісних змін у суспільстві.

Револьюційні зміни в системі освіти відбулися в період Просвітництва складовою яких виступив процес секуляризації, тобто перехід від суспільства регульованого релігійною традицією до світської моделі суспільного устрою. Розгортання процесу індустріалізації в ХІХ ст. зумовило розвиток природничих наук та формування технократизму. Разом з тим, процес індустріалізації потребував не тільки масової підготовки спеціалістів і управлінців, але й кваліфікованих робітників, що викликало розширення практичних функцій освіти. Відповідно до вимог суспільства сформувалася класична парадигма освіти, світогляд якої базувався на гуманноцентричній основі. Основою освіти стали ґрунтовна науково-технічна база, доступність для всіх верств населення, значна диференціація форм і методів навчання з особливою увагою до спеціальної освіти.

В основу системи освіти були поставлені наступні складові:

- освіта не самоціль, а засіб впливу освічених людей на суспільний розвиток;
- ґрунтовна науково-технічна база, доступність для усіх верст населення, увага до спеціальної освіти.

Змінилися й функції освіти:

- системний фактор соціальних змін, утвердження практичного значення освіти як фактора могутності держави і економічного процвітання;
- основний ресурс економічного розвитку.

В другій половині ХХ ст. розпочинається процес переходу до нового типу організації суспільного життя людини, який отримав назву постіндустріального або інформаційного суспільства. Цьому переходу сприяли такі фактори: зростання обсягів інформації, з якими доводиться людині мати справу; підвищення престижу освіти; зростання цінності інформації, підвищення значення теоретичного знання та науки; початок формування багатовимірної особистості. Подолання технократизму, людиноцентричність, гуманізація та гуманітаризація в період постмодерну сприяло формуванню освітньої парадигми побудованій на:

- культурологічному підході;
- навчанні впродовж життя;
- компетентності;
- особисто орієнтованого навчання.

Основною функцією освіти виступає: пріоритетність освіти – як основного глобального фактору розвитку людства.

Одним з головних завдань реформування освіти в Україні виступає формування її конкурентоздатності у європейському просторі. Освіта і наука є тим фундаментом, з якого вибудовується соціально-економічний, культурний розвиток держави. Сьогодні, як ніколи, потрібно починати розбудову освіти, яка сприятиме утвердженню нашої держави у світі, забезпечить економічну стабільність, добробут і суспільний мир для всього народу та кожної людини. Достатній рівень академічної культури в українському суспільстві, освітні реформи, ключовими в яких мають виступати принципи: європеїзації та компетентності, допоможуть Україні інтегруватись в європейський простір. Використовуючи досвід європейських держав у сфері розвитку освіти, Україна зможе закласти нові щаблі якості освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**Джерела:**

1. Августин Блаженный. О бессмертии души // Энхиридион, или о вере, надежде и любви. – Киев: «УЦИММ–ПРЕСС» – «ИСА», 1996. С. 208-225.
2. Августин Блаженный. Об истинной религии // Энхиридион, или о вере, надежде и любви. – Киев: «УЦИММ–ПРЕСС» – «ИСА», 1996. С. 226-289.
3. Аквінський, Тома. Коментарі до Арістотелевої „Політики” / пер. з латин. О. Кислюка. Київ: Основи, 2003. 794 с.
4. Антипов В. Скажіть, скільки у вас закордонних студентів? // Дзеркало тижня. 2001. 3 лютого.
5. Аристотель. Большая этика // Сочинения в четырех томах. – Москва: Мысль, 1983. Т. 4. С. 295-374.
6. Аристотель. Политика // Сочинения в четырех томах. Москва: Мысль, 1983. Т.4. С. 375-644.
7. Бэкон Ф. Сочинение в двух томах. Москва: Мысль, 1971. Т. 1.: О достоинстве и приумножении наук. 590 с.
8. Гельвеций: Сочинения в двух томах. Москва: Мысль, 1973. Т. 1: Об уме. 647 с.
9. Гельвеций: Сочинения в двух томах. Москва: Мысль, 1974. Т. 2: О человеке. 687 с.
10. Герbart И. Ф. Первые лекции по педагогике // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: учеб. пособ. / сост. А. И. Пискунов. Москва: Просвещение, 1981. С. 324-332.
11. Декарт Р. Рассуждение о методе // Сочинения в двух томах / пер. з латин. і франц. Москва: Мысль, 1989. Т. 1. С. 250-296.
12. Демокрит // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: учеб. пособ. / сост. А. И. Пискунов. Москва: Просвещение, 1981. С. 9-10.
13. Дистервег. Руководство к образованию немецких учителей // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: учеб. пособ. / сост.

А. И. Пискунов. Москва: Просвещение, 1981. С. 353-414.

14. Закон України „Про освіту” (від 7 грудня 2017 року № 2233-VIII)
Режим допуску: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172145.html

15. Закон України „Про вищу освіту”: чинне законодавство станом на 09 вересня 2014 року. Київ: Алерта, 2014. 96 с.

16. Закон України „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”: Електронний ресурс // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26. Режим допуску: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19>.

17. Історія Західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія: навч. посіб. / упоряд. М. О. Рудь. – Київ: Либідь, 2005. 656 с.

18. Квинтилиан. О воспитании оратора // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: учеб. пособ. / сост. А. И. Пискунов. Москва: Просвещение, 1981. С. 39-45.

19. Компанелла Т. Город Солнца // Утопический роман XVI–XVII веков. Москва: Наука, 1971. 228 с.

20. Локк Дж. Мысли о воспитании // Сочинения в трех томах. Москва: «Мысль», 1988. Т. 3. С. 407-608.

21. Маркс К., Энгельс Ф. О воспитании и образовании: В двух томах. Москва: Педагогика, 1978. Т. I. 544 с.

22. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Москва, 1961. Т. 20. 827 с.

23. Монтень. Опыты // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: учеб. пособ. / сост. А. И. Пискунов. Москва: Просвещение, 1981. С. 70-76.

24. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Документи і матеріали. Травень – грудень 2004 р. / упоряд.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. Ч. 2. 188 с.

25. Платон. Государство // Сочинения в трех томах. – Москва: Мысль, 1971. Т.3. Ч.1. С. 89-454.

26. Платон. Законы // Сочинения в трех томах. Москва: Мысль, 1972. Т.3. Ч.2. С. 83-478.
27. Платон. Теэтет // Сочинения в трех томах. Москва: Мысль, 1970. Т.2. С. 223-317.
28. Про Державну національну програму «Освіта» Постанова Кабінету Міністрів України; Програма, заходи від 03.11.1993 № 896. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п_ – Заголовок з екрану.
29. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори: У 2-х кн. / за ред. Є. І. Коваленко. Київ: Либідь, 1997. Кн. 1. 272 с.
30. Руссо Ж.-Ж. Трактаты. Москва: Наука, 1969. 703 с.
31. Руссо Ж.-Ж. Эмиль, или О воспитании // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: учеб. пособ. / сост. А. И. Пискунов. Москва: Просвещение, 1981. С. 203-236.
32. Сенека Луций Анней. Моральні листи до Луцілія / пер. з латин. А. Содомори. Київ: Основи, 2005. 603 с.
33. Тематическая хрестоматия по истории Древнего мира. Древний Восток. – Москва, 1963. Вып. I. 218 с.
34. Указ Президента України Про Основні напрями реформування вищої освіти в Україні (від 12 вересня 1995 року № 832/95). – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/u832_95?an=5_ – Заголовок з екрану.
35. Фейербах Л. История философии: Собрание произведений в трех томах / под ред. М. М. Григорьяна. Москва: «Мысль», 1967. Т.1. 544 с.
36. Фуко М. Что такое просвещение? // Фуко М. Вопросы методологии. 1996. №1-2. С. 52.
37. Чижевський Д. Філософські твори: У 4-х т. / під ред. В. Лісового. Київ: Смолоскип, 2005. Т. 2. 264 с.

Література:

38. Абрамович С. Д., Чикарькова М. Ю. Світова та українська культура: навч. посіб. Львів: Світ, 2004. 344 с. Бібліогр.: с. 336-338.

39. Андрущенко В. Філософія освіти XXI століття: у пошуках перспективи (продовження) // Філософія освіти. Київ: МАЙСТЕР-КЛАС, 2006. № 1 (3). С. 6-12.
40. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблеми організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу. Київ: ТОВ „Атлант ЮЕнСі”, 2005. 498 с. Бібліогр.: с. 499-502.
41. Андрущенко В. П. Педагогічна освіта України: Болонські виклики і напрямки модернізації // Практична філософія. Київ, 2004. № 1 (11). С. 124-128.
42. Андрущенко В. П. Філософія як теорія і методологія розвитку освіти // Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи: Зб. наук. пр. Київ: „Знання”, 2000. Вип. 3. С. 17-23.
43. Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Сучасна соціальна філософія: Курс лекцій. 2-е вид. Київ: Генеза, 1996. 368 с.
44. Антология мировой философии: В 4 т. Москва, 1969. Т. 1: Философия древности и средневековья. 576 с.
45. Асмус В. Ф. Античная философия: Учеб. пособ. 2-е изд. Москва: Высшая школа, 1976. 543 с. Библиогр.: с. 539-541.
46. Асмус В. Ф. Иммануил Кант. Москва: Наука, 1973. 536 с.
47. Ашиток А. І. Мовна картина світу в філософсько-освітньому аспекті: [монографія]. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2011. 251 с.
48. Батлук О. В. Философия образования Сенеки: кризис цicerоновского идеала // Вопросы истории. 2001. № 1. С. 143-160.
49. Бердяев Н. А. Смысл истории. Москва: Мысль. 1990. 174 с.
50. Бех В. П. Генезис соціального організму країни: (Монографія). 2-е вид. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 288 с. Бібліограф.: с. 269-278.

51. Беланова Р. А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна – США): (Монографія). 2-е вид. Київ: Універ. видання „Пульсари”, 2002. 214 с. Бібліограф.: с. 200-214.

52. Бондаренко Г. В. Історичне пізнання: питання теорії і практики. Луцьк: Ред.-вид. відд. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998. 189 с.

53. Бохеньский Ю. Духовная ситуация времени // Вопросы философии. 1993. № 5. С. 94-98.

54. Валицкая А. П. Философское основание современной парадигмы образования // Педагогика. 1997. № 3. С. 15-19.

55. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 190 с.

56. Воловик В. И. Философия педагогики: (Монография). Запорожье „Просвіта”, 2003. 152 с. Библиограф.: с. 140-148.

57. Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика: Підручник / Г. І. Волинка, В. І. Гусев, І. В. Огородник, Ю. О. Федів. Київ: Вища школа, 1999. 624 с.

58. Глобализация и конвергенция образования: технологический аспект: Научное издание / под ред. Ю. Б. Рубина. Москва: ООО «Маркет ДС Корпорейшн», 2004. 540 с. (Академическая серия).

59. Гонтаржевський І. Нові філософсько-методологічні підходи у висвітленні вітчизняної філософської думки // Наукові і освітянські методології та практики: (Монографія). Київ: ЦГО НАН України, 2003. С. 257-264.

60. Горбунова Л. С. Освіта на перехресті століть: пошук методологічних та світоглядних засад // Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи: зб. наук. пр. Київ: Знання, 2000. Вип. 3. С. 195-204.

61. Горфункель А. Х. Философия эпохи Возрождения: учеб. пособ. Москва: Высшая школа, 1980. 368 с. Библиогр.: с. 359-565.

62. Гофрон А. Культурно-епістимологічні положення освітніх концепцій у вибраних країнах Європи: (Монографія). Київ: Вища школа, 2003. 152 с.

Бібліогр.: с. 146-151.

63. Гусинский Э. Н., Турчинова Ю. И. Введение в философию образования. Москва: Издательская корпорация «Логос», 2000. 224 с.

64. Діденко О. В. Про концептуальні засади реформування системи освіти України In: Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України: VII Всеукр. наук.-практ. конф. НАДПСУ, м. Хмельницький (2014), Україна, с. 21-28.

65. Дугин А. Г. Философия политики: учеб. пособ. Москва: Арктогея, 2004. – 616 с. Библиогр.: с. 584-606.

66. Європейський простір у сфері вищої освіти. Спільна декларація міністрів освіти Європи. Болонія, 19 червня 1999 р. // Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. Київ: Видавничий Дім „Ін Юре”, 2003. С. 256-263.

67. Жураковский Г. Е. Очерки по истории античной педагогики. Москва, 1963. 510 с.

68. Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей: Комюніке конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти, м. Берген, 19-20 травня 2005 року // Освіта України. 5 липня 2005. № 50. С. 5.

69. Иноземцев В. Л. Вестернизация как глобализация и „глобализация” как американизация // Вопросы философии. 2004. № 4. С. 58-69.

70. История Византии: в 3-х т. Москва: Наука, 1967. Т. 1. 523 с.

71. История Византии: в 3-х т. Москва: Наука, 1967. Т. 2. 471 с.

72. История Византии: в 3-х т. Москва: Наука, 1967. Т. 3. 507 с.

73. Історія Болонського процесу // Болонський процес: тенденції, проблеми, перспективи / укл. В. П. Бех, Ю. Л. Маліновський: за ред. академіка В. П. Андрущенка. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. С. 11-18.

74. Історія педагогіки: навч. посіб. / за ред. М. С. Гриценка. Київ: „Вища школа”, 1973. 447 с.

75. Історія філософії в її зв'язку з освітою: підручник / Г. І. Волинка, В. І. Гусев, Н. Г. Мозгова та ін. Київ: Каравела, 2006. 480 с. Бібліогр.: с. 463-479.
76. Історія філософії: підручник. Харків: Прапор, 2003. 768 с.
77. Каждан А. П. Византийская культура (X-XII вв.). Москва: Наука, 1968. 232 с. Библиогр.: с. 221-224.
78. Кант И. Критика чистого разума. Симферополь: „Реноме”, 1998. 528с.
79. Кессиди Ф. Х. Сократ. 2-е изд. Москва: Мысль, 1988. 220 с., [1] с. (Мыслители прошлого). Библиогр.: с. 219-220.
80. Китайские социальные утопии. Москва: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1987. 312 с. с ил. Библиогр.: с. 307-309.
81. Коменский Я. Великая дидактика // Избранные педагогические произведения. Москва: Госуд. учебно-пед. изд., 1939. Т.1. 320 с.
82. Конвенція „Про визнання кваліфікації вищої освіти в європейському регіоні” // Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. Київ: Видавничий Дім „Ін Юре”, 2003. С. 234-237.
83. Культура Византии (IV – первая половина VII в.): В двух томах. Москва: «Наука», 1984. 726 с.
84. Культура, культурология, образование (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. 1996. № 11. С. 3-31.
85. Кушерець В. І. Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій: Монографія. Київ: Знання України, 2004. 248 с. Бібліогр.: с. 243-247.
86. Ліндсей Дж. Коротка історія культури: в 2-х т. / пер. з англ. В. Герасимчук, Л. Герасимчук. Київ: Мистецтво, 1995. Т. 2: Від доісторичних часів до доби Відродження. 256 с. Бібліогр.: с. 229-244.
87. Лукашевич Н. П., Солодков В. Т. Социология образования: Конспект лекций. Київ: МАУП, 1997. 224 с.
88. Лутай В. С. Основне питання сучасної філософії освіти і реформування освіти // Освіта і управління. 1998. № 3. С. 15-18.

89. Ляшенко Л., Євтодюк А. Синергетика і освіта ХХІ ст. // Освіта і управління. 2002. Т. 5. № 3. С. 127-135.

90. Медвідь Л. Національна освіта незалежної України ХХІ століття: тенденції, проблеми // Наукові і освітянські методології та практики: (Монографія). Київ: ЦГО НАН України, 2003. С. 463-472.

91. Методология в сфере теории и практики / Москаленко А. Г., Погорадзе А. А. и др. Новосибирск: Наука Сиб. от-дел., 1988. 306 с.

92. Мир философии: Кн. для чтения // Человек. Общество. Культура. Москва: Политиздат, 1991. Ч. 2. 624 с.

93. Михальченко М. І., Самчук З. Ф. Дійсне та Належне української освіти на порозі ХХІ століття // Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи: зб. наук. праць. Київ: Знання, 2000. Вип.3. С. 68-85.

94. Мор Т. Утопия. Москва: Наука, 1978. 415 с.

95. Мотринчук О. В. Активізація співпраці вищих навчальних закладів та роботодавців як механізм підвищення якості освіти // Стандартизація, сертифікація, якість, 2015. № 2. С.54-58.

96. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 232 с. Бібліогр.: с. 220-222.

97. Найчук А. В. Філософська-педагогічна думка України: динаміка у цивілізаційному вимірі: Монографія. Київ: Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2008. 209 с.

98. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті // Вища освіта в Україні: навч. посіб. / В. Г. Кремінь, С. М. Ніколаєнко, М. Ф. Степко та ін. Київ: Знання, 2005. С. 53-78.

99. Нікітіна В. В. Аспекти реформування освіти в Україні // Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні: Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. Київ: ІЗММ, 1997. С. 212-214.

100. Новоселов М. М. Абстракция множества и парадокс Рассела // Вопросы философии. 2003. № 7. С. 57-77.

101. Об искусстве жить достойно. Философские очерки / состав. А. Гулыга, Л. Пожитнов. Москва, 1975. 206 с. с ил.
102. Овчарук О. Сучасні тенденції розвитку змісту освіти в зарубіжних країнах // Шлях освіти. 2003. № 2. С. 17-21.
103. Овчинников Н. Ф. Знание – болевой нерв философской мысли (к истории концепций знаний от Платона до Поппера) // Вопросы философии. 2001. № 1. С. 83-113.
104. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку: Монографія. Київ: Знання України, 2003. 448 с. Бібліогр.: с. 437-446.
105. Огнев'юк В. О. Освіта міжпарадигмального періоду // Нова парадигма. Київ: Вид. НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. Вип. 50. С. 36-48.
106. Огурцов А. П. Педагогическая антропология: поиски и перспективы // Человек. 2002. № 1. С. 72-88.
107. Поляков Л. В. Философские идеи в культуре Древней Руси. Историко-философский очерк: (Из цикла «Страницы истории отечественной философской мысли»). Москва: Знание, 1998. 64 с.
108. Рассел Б. История западной философии и ее связи с политическими и социальными условиями от Античности до наших дней: в трех книгах. 5-е изд. М.: Академический Проект, 2006. 1008 с.
109. Розанов В. В. Сумерки просвещения / сост. В. Н. Щербакова. Москва: Педагогика, 1990. 624 с.
110. Рокачук В. Н. Філософсько-гуманістичні проблеми розвитку свідомості молоді на рубежі ХХ-ХХІ ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: зб. за підсумками звітної наук. конф. виклачів і аспірантів 7-8 квітня 2004 р. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інф.-вид. відділ, 2004. Т.1. С.95-98.
111. Романенко М. І. Освіта як об'єкт соціально-філософського аналізу: Монографія. Дніпропетровськ: „Промінь”, 1998. 131 с.

112. Савицкая Э. Закономерности формирования «модели культурного человека» // Вопросы философии. 1990. № 5. С. 66-72.
113. Сетров М. И. Принцип системности и его основные понятия // Проблемы методологии системного исследования. Москва: Мысль, 1970. С. 49-64.
114. Современная российская цивилизация. Личность. Общество. Федерация / рук. авт. кол. Б. И. Коваль. Москва: изд-во «СОВЕРО-ПРИНТ», 2000. С. 115, 317-318.
115. Соціологія: підручник / за заг. ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. – Харків – Київ, 1998. 624 с.
116. Співаковський О. Якісна вища освіта – шлях до гідного майбутнього України. З чого почнемо? // Голос України. 26 лютого 2019. Режим допуску: <http://www.golos.com.ua/article/314172>
117. Таранов П. С. 120 філософів: Життя. Доля. Учення. Думки: Універсальний аналітичний довідник з історії філософії: у 2 т. Сімферополь: „Реноме”, 2005. Т.1. 704 с.: іл.
118. Таранов П. С. 120 філософів: Життя. Доля. Учення. Думки: Універсальний аналітичний довідник з історії філософії: у 2 т. Сімферополь: „Реноме”, 2005. Т.2. 704 с.: іл.
119. Удальцова З. В. Византийская культура. Москва: Наука, 1988. 288 с.: ил. Библиогр.: с. 280-288.
120. Уколова В. И. Античное наследие и культура раннего средневековья (кон. V – начало VII века). Москва: «Наука», 1989. 320 с. Библиогр.: с. 284-305.
121. Український Радянський Енциклопедичний Словник: в 3 т. / Редкол.: ... А. В.Кудрицький (відп. ред.) та ін. 2-е вид. Киев: Голов. ред. УРЕ, 1987. Т.2: Каліграфія – Португальці. 736 с.: іл.
122. Утченко С. Л. Политические учения Древнего Рима (III-I вв. до н.э.). Москва: «Наука», 1977. 256 с.

123. Философия образования. Круглый стол // Педагогика. 1995. № 4. С. 3-27.
124. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник / В. Г. Кремін, В. В. Ільїн. Київ: Книга, 2005. 528 с.
125. Філософія: Світ людини. Курс лекцій: навч. посіб. / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. Київ: Либідь, 2004. 432 с.
126. Франк С. Л. С нами Бог. Три размышления // Духовные основы общества. Москва: Республика, 1992. С. 217-404.
127. Чанышев А. Н. Аристотель. Москва: Мысль, 1981. 200 с. Библиогр.: с. 197-199.
128. Чопоров В. В., Богосян М. В. Моделирование рисков в гарантиях качества высшего образования // Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в Європейський простір вищої освіти: Монографія / за ред. В. М. Бебика. Київ: МАУП, 2004. С. 107-110.
129. Шевченко В. І. Філософія освіти як учбовий предмет і як галузь філософських досліджень // Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи: зб. наук. праць. Київ: „Знання України”, 2000. Вип. 3. С. 135-138.
130. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. Москва.: «Наука», 1978. 319 с.
131. Яроцький П. Становлення християнства: розвиток втілення в культурах // Християнство: контекст світової історії і культури. Науковий збірник / ред. кол.: А. М. Колодний, П. Л. Яроцький та ін. Київ: Генезис, 2000. С. 12-19.
132. Ясперс К. Истоки истории и ее цель // Смысл и назначение истории / пер. с нем. Москва: Политиздат, 1991. С. 28-286.
133. Heller A. and Feher F. The Postmodern Political Condition, cambridge: Polity Press, 1988. pp. 146, 149.

134. Higher education in Poland. Implementing the Assumptions of the Bologna Declaration in 2000-2002. 2003. 13 p. Режим доступа: [http://www.menis.gov.pl/proces_bolonski/implementation / bologna_4.php](http://www.menis.gov.pl/proces_bolonski/implementation/bologna_4.php). – Заголовок з екрану.